

کیفیت توسعه اجتماعی در میان شهروندان مناطق شهری تهران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۰/۱۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۵/۱۷

غلامرضا لطیفی^۱

از صفحه ۱ الی ۳۴

چکیده

زمینه و هدف: توسعه اجتماعی از فراگیرترین ابعاد توسعه محسوب می‌گردد. این بُعد از توسعه را یک حوزه میان رشته‌ای و میان بخشی تجربی می‌دانند که رفاه مادی و معنوی مردم در همه سطوح جامعه را جستجو می‌کند این پژوهش به بررسی وضعیت توسعه اجتماعی در میان شهروندان مناطق شمال و جنوب شهر تهران می‌پردازد.

روش‌شناسی: در این پژوهش با استفاده از متغیرهای کیفیت زندگی، انسجام اجتماعی، احساس امنیت اجتماعی و پایگاه اجتماعی - اقتصادی و با بهره جستن از روش پیمایش وضعیت توسعه اجتماعی در شهر تهران مورد بررسی قرار گرفت. جامعه آماری پژوهش شهروندان ۱۸ تا ۵۰ سال ساکن شهر تهران هستند. نمونه پژوهش ۳۸۴ نفر از شهروندان دو منطقه ۳ به عنوان شمال شهر و ۱۸ به عنوان جنوب شهر با شیوه نمونه‌گیری چند مرحله‌ای ساده انتخاب شدند. ابزار این پژوهش پرسشنامه می‌باشد. داده‌های حاصل نیز با استفاده از نرم افزار Spss مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: نتایج حاصل از آزمون t دو نمونه مستقل نشان می‌دهد متغیرهای کیفیت زندگی ($t=2/65$)، انسجام اجتماعی ($t=1/78$)، احساس امنیت اجتماعی ($t=2/60$) و پایگاه اجتماعی - اقتصادی ($t=7/26$) و متغیر توسعه اجتماعی ($t=2/57$) با سطح معناداری کوچکتر از 0/05 در مناطق ۳ و ۱۸ متفاوت است. بنابراین متغیرهای بررسی شده از یک منطقه تا منطقه دیگر متفاوت است و مهم‌تر اینکه در منطقه ۳ بیشتر از منطقه ۱۸ می‌باشد و نیز متغیر اصلی پژوهش که توسعه اجتماعی است، در منطقه ۳ بیشتر از منطقه ۱۸ بوده است. توسعه اجتماعی در بعضی مناطق در شرایط متعادل تری نسبت به مناطق دیگر قرار دارد از این رو شهر تهران از نظر توسعه اجتماعی در وضعیت نامتعادلی قرار دارد.

واژه‌های کلیدی

توسعه اجتماعی، کیفیت زندگی، انسجام اجتماعی، احساس امنیت اجتماعی، پایگاه اجتماعی - اقتصادی.

۱. دانشیار دانشگاه علامه طباطبائی latifi@atu.ac.ir

مقدمه

با توجه به جدید بودن مقوله توسعه اجتماعی^۱ مفهوم روشنی از اهداف، ویژگی‌ها، معیارها و شاخص‌های آن وجود ندارد و مقوله توسعه اجتماعی جایگاه بایسته‌ای را در نظام برنامه‌ریزی کشور نداشته است. بنابراین این کار بر روی جنبه‌های اجتماعی یک توسعه متوازن و همه جانبه هم در بُعد علمی و هم در بُعد اجرایی باید به طور جدی مد نظر قرار گیرد. توسعه اجتماعی را می‌توان افزایش ظرفیت و توانایی مردم برای فعالیت دایم به منظور تأمین رفاه خود و جامعه و تحول نهادهای اجتماعی در جهت برقراری عدالت اجتماعی، ارتقاء فرهنگی، بهبود کیفیت زندگی و برآوردن احتیاجات طبقات مختلف مردم، یکپارچگی و وحدت و انسجام اجتماعی تعریف کرد. تلقی چند بُعدی از توسعه بر ادبیات این حوزه مسلط شده است. در این معنا از توسعه، جنبه‌ها و ابعاد مختلف توسعه هم‌بسته و هماهنگ با یکدیگر در نظر گرفته می‌شوند. زیرا توجه به یکی از ابعاد به غفلت از دیگری می‌انجامد، که در نهایت توسعه ناهمگون و نامتوازنی به بار می‌آورد. این تلقی از توسعه در حالی مطرح می‌شود که جنبه‌هایی از آن مثل اقتصاد رویکردی مسلط در این حوزه بوده‌اند. طی چندین دهه، مفهوم اقتصادی بر توسعه حاکم بود که به خاطر تک بُعدی و یک جانبه بودن توسعه اقتصادی و یا به تعبیری به دلیل داشتن رویکردی اقتصادی سیاسی به همه‌ی مسائل به خصوص حوزه اجتماع، نه تنها نتوانست مسائل و مشکلات اجتماعی را حل کند بلکه مشکلات متعددی به همراه داشت. بر همین اساس توجه به دیگر ابعاد توسعه لازم و ضروری به نظر رسید و در همین راستا توسعه اجتماعی مدنظر قرار گرفت.

توسعه اجتماعی را می‌توان شاخه‌ای از توسعه دانست که تقریباً جنبه‌های دیگر توسعه را در بر می‌گیرد. شاید تلقی‌ای که امروز از مفهوم توسعه می‌شود همان توسعه اجتماعی است، که جنبه‌های مختلف زندگی اجتماعی را در بر می‌گیرد. بنابراین توسعه اجتماعی یک فرایند اجتماعی کلان معطوف به تواناسازی انسان‌ها،

1. Social development

بسط انتخاب‌ها و حضور افراد در عرصه‌های اجتماعی است. توسعه اجتماعی مفهومی بسیار گسترده است که شاخص‌ها و مقوله‌های گوناگونی را شامل می‌شود، که هم در حوزه‌های بسیار کلی و عمومی و هم حوزه‌های جزئی و خصوصی کنشگران اجتماعی جریان دارد. بررسی شاخص‌های توسعه اجتماعی امروزه توسط محققان در بسیاری از نقاط جهان در دستور کار قرار گرفته است تا به برنامه‌ریزان و مسئولان و مدیران جهت ارتقاء کیفیت و سطح زندگی مردمان کمک نماید. بررسی این شاخص‌ها در کشور خودمان نیز یک ضرورت است که همت والایی می‌طلبد و از این رو به عنوان گامی کوچک در این طرح می‌خواهیم به بررسی شهر تهران از نظر شاخص‌های توسعه اجتماعی بپردازیم، زیرا تهران پایتخت کشور و پر جمعیت‌ترین شهر کشور است و هر برنامه‌ای که در زمینه توسعه اجرا شده ابتدا مسائل این شهر را مورد توجه قرار داده است. با وجود این که بیش از یک قرن از مطرح شدن توسعه و نوسازی در ایران می‌گذرد هنوز ابهاماتی هم در زمینه مفهوم و هم در زمینه شاخص‌های توسعه و همچنین در زمینه برنامه‌ریزی‌های توسعه وجود دارد، و هنوز مسائلی که صاحب نظران به آن پرداخته‌اند حل نشده‌اند.

شاید یکی از دلایل این مسئله این باشد که شاخص‌های مناسبی را که بتوانیم با استفاده از آن‌ها وضعیت موجود را بسنجیم تدوین نشده و یا اگر تدوین شده کاستی‌هایی را داشته‌اند. دلیل دیگر سنجش این شاخص‌ها و به دست آوردن داده‌ها و اطلاعات دقیق در زمینه توسعه اجتماعی بوده است؛ زیرا سنجش و بررسی مناسب وضع موجود ما را از خطایی که ممکن است در آینده با آن‌ها مواجه شویم بر حذر می‌دارد.

تأکید بیشتر بر جنبه‌های فیزیکی و عمرانی در طرح‌های توسعه در شهر تهران و مورد غفلت قرار گرفتن جنبه‌های اجتماعی و فرهنگی توسعه از مسائلی است که توجه بیش از پیش مسئولان و برنامه‌ریزان را می‌طلبد. عدم اطلاع و شناخت وضع موجود در زمینه توسعه اجتماعی و و شکاف منطقه‌ای در شهر تهران نیازمند بررسی و سنجش شاخص‌های توسعه اجتماعی است. شناخت کافی و تحلیل وضعیت موجود

نخستین گام برای برنامه‌ریزی است و از عمده‌ترین دلایل عدم موفقیت در رسیدن به اهداف و برنامه‌ریزی‌ها سطحی‌نگری و برداشت ذهنی و فقدان ارزیابی‌های صحیح و علمی و ضعف تجربی بسیاری از دست‌اندرکاران برنامه‌ریزی در این زمینه است. با شناسایی وضع موجود و به تبع آن مشخص شدن مشکلات می‌توان جهت رفع آن‌ها برنامه‌ریزی کرد و از طرف دیگر از اتلاف منابع و سرمایه و خدماتی که از نظر اقتصادی توجیه‌پذیر نیستند جلوگیری نمود. پس به بررسی جامعه‌شناختی نیازمندیم تا با شناخت دقیق‌تر وضع موجود بتوانیم گام‌هایی در زمینه توسعه همه جانبه برداریم. بنابراین مسئله اصلی این پژوهش این است که وضعیت مناطق مختلف شهر تهران از نظر شاخص‌های توسعه اجتماعی چگونه است؟ و هر کدام در مقایسه با منطقه دیگر چه وضعیتی از لحاظ توسعه اجتماعی دارند؟

مبانی نظری

توسعه اجتماعی

توسعه اجتماعی در دهه‌های میانی قرن گذشته ظهور کرد و اکنون در حوزه توسعه به خوبی جا افتاده است. امروزه سازمان‌های حمایتی حکومت‌های ملی در جهان صنعتی همچون آژانس‌های حمایتی بین‌المللی مانند بانک جهانی از متخصصان توسعه برای دستیابی به تأثیر اجتماعی پروژه‌ها، تعیین امکان عملی شدن پیشنهادات، ارائه کمک‌های فنی به سازمان‌های توسعه اجتماعی و ارزیابی اثرگذاری آن‌ها استفاده‌های می‌کنند. شمار بسیاری از سازمان‌های غیر دولتی در نیمکره جنوبی در فعالیت‌های طراحی شده برای بالا بردن استانداردهای زندگی، بالا بردن مشارکت محلی در توسعه و پاسخ به نیازهای کودکان، زنان، خانواده‌های بی‌خانمان و دیگر گروه‌های آسیب‌پذیر و ستم‌دیده درگیر شده‌اند. البته این فعالیت‌ها با برنامه‌های دولتی تکمیل می‌گردد. اگرچه نقش دولت در توسعه اجتماعی به خاطر

بدهی، مشکلات مالی و تحمیل تعدیل ساختاری کم‌رنگ‌تر شده است، بسیاری از دولت‌ها در توسعه اجتماعی درگیرند (میدگلی، ۸۳۱: ۲۰۰۳).^۱

اخیراً توسعه اجتماعی در کشورهای صنعتی غربی بسیار بیشتر از آنچه که می‌دانیم، گسترش یافته است. تلاش برای ترویج توسعه اجتماعی در این کشورها ممکن است ریشه در دهه ۱۹۷۰ داشته باشد؛ زمانی که مددکاران اجتماعی در کار توسعه ابتدا به دنبال عمومی کردن ایده‌های توسعه اجتماعی در ایالات متحده و جاهای دیگر بودند. اما گسترش توسعه اجتماعی تا حد زیادی نتیجه اجلاس جهانی در مورد توسعه اجتماعی است که توسعه اجتماعی در نیمکره شمالی شناخته شده است. اجلاس در سال ۱۹۹۵ توسط سازمان ملل در کپنهاگ برگزار شد که در آن سران ۱۱۷ کشور جهان در جهت برطرف کردن نگرانی‌های جهانی اعم از فقر، و بیکاری، درگیری قومی و تبعیض جنسیتی متعهد شدند (ملل متحد، ۱۹۹۶: ۱۸۲).

برخلاف این دستاوردها، توسعه اجتماعی هنوز به درستی تعریف نشده است و مخالفت‌های بسیاری در مورد اینکه توسعه اجتماعی دقیقاً مستلزم چه شرایط برنامه‌ریزی است، وجود دارد. محققانی که در این زمینه کار می‌کنند تعاریف متنوعی از توسعه اجتماعی ارائه کرده‌اند اما هیچ کدام به طور عمومی پذیرفته نشده است. فعالیت‌های متفاوت بسیاری توسط کارکنان اجتماعی، مقامات حامی، سیاست‌گزاران و دیگر دست‌اندرکاران انجام شده که تحت عنوان توسعه اجتماعی قرار می‌گیرند و تلاش‌های کمی برای روان و منسجم کردن مفاهیم، ایده‌ها و نظریه‌هایی که می‌تواند عمل توسعه اجتماعی را اطلاع‌رسانی و پشتیبانی کند، صورت گرفته است. در نتیجه توسعه اجتماعی مجموعه‌ای التقاطی و عمل‌گرایانه از فعالیت‌های که با نیت خوب هدایت می‌شود باقی مانده به جای اینکه براساس مبانی نظری به خوبی تعریف شده باشد.

---

1. Midgely

2- united nations

ممکن است گفته شود نظریه، یک تجمل علمی است که نگرانی‌های توسعه اجتماعی ارتباط کمی با مسایل عملی دارد. در واقع بسیاری جدایی ایدئولوژیک آن را از عمل‌گرایی تایید می‌کنند. بسیاری حقایق فقر و نیاز اجتماعی را به عنوان امری بدیهی تلقی می‌کنند و به جای مداخلاتی براساس دیدگاه‌های هنجارمند به پاسخ‌های عمل‌گرایانه اولویت می‌دهند. بخش عمده‌ای از ادبیات توسعه اجتماعی این سنت عمل‌گرا را منعکس می‌کند. به عنوان مثال گزارش‌های دولتی و سازمان‌های رسمی که با توسعه اجتماعی سروکار دارند کمتر به نظریه‌های هنجارمند رجوع می‌کنند. اعلامیه کپنهاگ که خلاصه‌ای از شرح مذاکرات اجلاس سران در مورد توسعه اجتماعی است، تقریباً عاری از ارجاعات نظری است (ملل متحد،^۱ ۱۹۹۶: ۱۸۲).

رویکردهای توسعه اجتماعی

اصطلاح توسعه اجتماعی اولین بار توسط جامعه‌شناسان در اواخر قرن ۱۹ برای اشاره به فرایندهایی که توسط آن جوامع از سنتی یا دولت «بدوی» به سطح پیشرفته و مدرن تمدن تکامل می‌یابند، به کار گرفته شد. این رویکرد از کار داروین و نظریات او در مورد انتخاب طبیعی الهام گرفته است. جامعه‌شناسانی همچون اسپنسر و سامنر و انسان‌شناسانی همچون مورگان و تیلور از ایده‌های داروین الهام گرفتند تا ادعا کنند که فرایندهایی مشابه بر تحولات اجتماعی یا آنچه که توسعه اجتماعی گفته می‌شود، حاکم است. چهره اصلی در جامعه‌شناسی تکاملی در آن زمان هابهاوس^۲ بود که در کتاب خود با عنوان «توسعه اجتماعی» (۱۹۲۴) این اصطلاح را رواج داد و زمینه اندیشه‌های بعدی در این حوزه را فراهم کرد. او با پیشنهاد تصویب اصلاحات اجتماعی که اثرات نامطلوب تغییرات اجتماعی بر افراد آسیب‌پذیر را تعدیل می‌کرد، دیدگاه‌های داروینیستی را به چالش کشید. او همچنین با مارکس و انگلس مخالف بود که معتقد بودند تغییر معنی‌دار تنها زمانی اتفاق

1. united nations

2. Hobhouse

می‌افتد که انقلاب توسط نیروهای تاریخی رخ دهد. رویکرد هابهاوس در تعریف توسعه اجتماعی بعدها توسط جامعه‌شناسانی که با برنامه‌ریزی اجتماعی و آنچه که هدایت تغییر اجتماعی خوانده می‌شود، تقویت شد (میدگلی، ۲۰۱۳: ۵).^۱

از آن پس پژوهشگران دیگر از جمله جامعه‌شناسان و مددکاران اجتماعی، توسعه اجتماعی را به عنوان اصطلاحی متعالی تعریف کردند. یکی از اولین تعاریف رسمی توسط یک محقق مددکاری اجتماعی، پایوا^۲ (۱۹۷۷) ارائه شد که توسعه اجتماعی را توسعه ظرفیت مردم برای کار مداوم برای رفاه خود و جامعه می‌داند. همچنین او مر^۳ (۱۹۷۹) توسعه اجتماعی را به عنوان فرایندی تعریف می‌کند که یکپارچگی، تعادل و توسعه اجتماعی و اقتصادی را برای جامعه به ارمغان می‌آورد و ارزش‌های کرامت انسانی، برابری و عدالت اجتماعی را گسترش می‌دهد. او بیان می‌کند که توسعه اجتماعی به دنبال ایجاد جوامعی انسانی است که متعهد به دستیابی به صلح در جهان و پیشرفت برای همه مردم است. آسپالتر و سینگ^۴ در سال ۲۰۰۸ توسعه اجتماعی را به عنوان تغییرات برنامه‌ریزی شده و هدایت شده تعریف کرده‌اند که مردم را برای زندگی مسالمت‌آمیز، رضایت، و شادی بیشتر قادر می‌سازد.

میجلی و کانلی^۵ (۲۰۱۰) جنبه‌های عملی توسعه اجتماعی را مدنظر قرار داده و بر تصویب اتخاذ آنچه که خود استراتژی‌های سرمایه‌گذاری در عمل «کار اجتماعی» می‌نامند پافشاری می‌کنند. اگرچه پاوار و کاکس^۶ (۲۰۱۰) از دیدگاه مددکار اجتماعی به موضوع می‌نگرند و بر و بر مداخلات اجتماعی تاکید می‌کنند اما آن‌ها با تعدادی مسائل مفهومی سروکار دارند که ارتباط گسترده‌تری با این حوزه دارد.

محققان جریان اصلی مطالعات توسعه که تعاریفی از توسعه اجتماعی ارائه کرده‌اند به ندرت به نقش مددکاران اجتماعی در این حوزه توجه کرده‌اند؛ برای مثال گرین^۷

1. Midgely

2. Paiva

3. Omer

4. Aspalter and Sing

5. Midgley and Conley

6. Pawar and Cox

7. Green

(۲۰۰۲) که مفهوم رفاه را رد می‌کند و مدعی است که توسعه اجتماعی به طور اولی با خدماتی در ارتباط است که نیازهای مردم را مدنظر قرار می‌دهد. تعریف گرین از توسعه توسعه اجتماعی ترکیبی التقاطی از ایده‌های انسان‌شناسی اجتماعی، سیاست اجتماعی، مدیریت عمومی و مطالعات توسعه است و توسعه اجتماعی را به فعالیت سازمان‌های توسعه بین‌المللی مرتبط می‌داند که با کاهش فقر، رفع نیازهای اساسی، افزایش مشارکت اجتماعی در پروژه‌ها و برنامه‌های توسعه سروکار دارند.

برخی تعاریف که توسط دانشگاهیان ارائه شده است بر مداخله دولت اولویت می‌دهند. اولین کتاب جامعی که در زمینه توسعه اجتماعی منتشر شد توسط پاندی^۱ در سال ۱۹۸۱ بود که بر رویکرد دولت‌گرا تاکید داشت اما بر توسعه جامعه و دیگر طرح‌های غیر دولتی نیز اشاره کرده بود. در این کتاب پاندی توسعه اجتماعی را به عنوان فرایندی تعریف می‌کند که منجر به بهبود کیفیت زندگی مردم، توزیع عادلانه تر منابع می‌شود و نیز تدابیر ویژه‌ای که گروهها و جوامع حاشیه‌ای را به سوی جریان اصلی سوق می‌دهد. این تعریف از بسیاری جهات شبیه به ایده‌آلهایی است که ۱۵ سال بعد در اعلامیه کپنهاگ بیان شده است که بر اهمیت مداخلات ملی از طریق سازمان‌های دولتی تاکید می‌کند.

تعریف توسعه اجتماعی

اگرچه اصطلاح توسعه اجتماعی بیش از نیم قرن است که مورد استفاده قرار می‌گیرد اما هنوز تعریف درستی از آن نشده است. امروزه از این اصطلاح برای مقاصد مختلفی استفاده می‌شود. توسعه اجتماعی اغلب با پروژه‌های منطقه‌ای همچون اقدامات کوچک، گروههای زنان، شرکت‌های تعاونی، برنامه‌های رفاه مادر و کودک، فراهم ساختن آب آشامیدنی سالم و ساخت و ساز مدارس و درمانگاه در کشورهای در حال توسعه در ارتباط است. همچنین توسعه اجتماعی به سیاست‌ها و برنامه‌های دولت که با جنبه اجتماعی توسعه مرتبط است، اشاره دارد مانند: کاهش فقر، بالا

1. Pandey

بردن سواد، ریشه‌کنی سوء تغذیه و بهبود دسترسی به بهداشت و آموزش. این استفاده از توسعه اجتماعی تلاش‌های بین‌المللی برای ترویج اهداف توسعه هزاره، که در اجلاس هزاره سازمان ملل متحد در نیویورک در سال ۲۰۰۰ تصویب شد را منعکس می‌کند. در مقابل این رویکرد عملی، اصطلاح توسعه اجتماعی دلالتی ضمنی به دستیابی به آرمان‌های بلندی مثل پیشرفت، ادغام اجتماعی، صلح و عدالت اجتماعی دارد (میدگلی، ۲۰۱۳: ۳).

پژوهشگرانی که در زمینه‌های مختلف علمی فعالیت می‌کنند از اصطلاح توسعه اجتماعی استفاده‌های متفاوتی می‌کنند. این اصطلاح با مطالعات توسعه همراه است جایی که اغلب به کار برده می‌شود اما با کار علمی در جامعه‌شناسی، مددکاری اجتماعی و سیاست اجتماعی نیز تحت تاثیر قرار گرفته است. جامعه‌شناسان از این واژه برای توصیفی که فرایند «هدایت» تغییر اجتماعی که باعث بهبود جامعه می‌شود، استفاده کرده‌اند در حالی که برخی از مددکاران اجتماعی، توسعه اجتماعی را به پروژه‌های مبتنی بر جامعه مربوط می‌دانند. روانشناسان نیز از این اصطلاح برای اشاره به توسعه دوران کودکی استفاده می‌کنند. توسعه اجتماعی در سیاست اجتماعی برای اشاره به بهبود اجتماعی که توسط ابتکارات دولت رفاه ایجاد شده است و نیز برای توضیح مباحثات اخیر میان نویسندگان سیاست اجتماعی که توسعه رفاه نامیده می‌شود، مورد استفاده قرار می‌گیرد.

به نظر هامفلت و روتلینگر توسعه اجتماعی به گونه‌ای جامع به اهداف توسعه هزاره سازمان ملل متحد توجه دارد و این مورد نشان می‌دهد که توسعه اجتماعی باید به سمت افزایش برابری و مشارکت و انسجام مردم و ایجاد جامعه‌ای که افراد در صلح و آرامش و بر مبنای احترام به حقوق یکدیگر زندگی کنند، سوق یابد. توسعه اجتماعی، به گروه‌های خاصی مانند فقیران یا مهاجران محدود نمی‌گردد؛ زمینه‌ی مشارکت برابر و فرصت برای اجرا و بلکه دست یابی به همه‌ی امکانات جامعه مانند

آموزش و بهداشت را و به شکلی برابر و برای همه در نظر دارد (هامفلت و روتلینگر،^۱ ۲۰۰۸).

میجلی^۲ (از صاحب‌نظران توسعه اجتماعی) توسعه اجتماعی را به منزله‌ی فرایند برنامه‌ریزی شده‌ی تغییر اجتماعی معرفی می‌کند که به منظور بهبود رفاه کل جمعیت جامعه به همراه فرایند پویای توسعه اقتصادی شکل می‌گیرد. هدف توسعه اجتماعی در بستر رفاه اجتماعی مدرن، تولید و افزایش بهزیستی جامعه است به گونه‌ای که مردم را در مورد تصمیم‌سازی و فعالیت در گستره‌ی ادراکی بیشتری توانمند گرداند. بنابراین تعریف ظرفیت‌های کنش برای توسعه اجتماعی، محدودیت‌های ساختاری را نادیده نمی‌گیرند و راهبردها را در سه سطح خرد (محلی)، میانی (منطقه‌ای) و کلان (بین‌المللی) در نظر دارند.

نانسی می‌گوید توسعه اجتماعی با مسئولیت‌پذیری دولت‌ها، سرمایه‌گذاران و مردم مرتبط است و از طرف دیگر بر حقوق انسانی و اجتماعی افرادی مانند حقوق کارگران، حق برخورداری از خدمات و امکانات توزیع مناسب درآمد و محیط زیست سالم تأکید می‌کند (نانسی^۳، ۱۹۶۰:۲۰۰۰).

تعاریف دیگر توسعه اجتماعی بر مضامین سازگاری متعادل میان فرد و جامعه، ایجاد امنیت، ایجاد شرایطی با حقوق و فرصت‌های برابر و شکوفایی فرد تأکید می‌کنند. در برخی تعاریف توسعه اجتماعی یک سیاست اجتماعی معطوف به توزیع ثروت، رفاه، بیمه عمومی و تأمین اجتماعی نیز خوانده می‌شود (لادبری و کینیر، ۱۹۹۵: ۲۸).

راهبرد تلفیقی این نظریات را در توسعه اجتماعی امروزی می‌توان مشاهده نمود؛ به این معنی که هم رفاه و افزایش کیفیت زندگی مردم و هم عدالت و کاهش نابرابری را در نظر دارند. جست‌وجو در مفهوم توسعه اجتماعی نشان می‌دهد که بیشترین موضوع قابل دسترسی، کاربرد سنتی توسعه اجتماعی، به مقوله روانشناسی کودک

1. Homfeldt & Rutlinger

2. Midgley

3. Nancy

می‌پردازد و فرایند اجتماعی شدن کودک در مراحل مختلف رشد را بررسی می‌کند. اساساً کاربرد توسعه اجتماعی سابقه چندانی ندارد، در سال ۱۹۹۷ سازمان‌های جهانی مرتبط با مساله توسعه، بانک جهانی و برنامه عمران سازمان ملل متحد این برنامه را به عنوان بخش مستقل در نظر گرفت و در واقع بخش مجزایی با عنوان توسعه اجتماعی افتتاح شد. بررسی بهترین لغت‌نامه‌های جامعه‌شناسی از ۱۹۵۰ تا ۱۹۹۶ نشان می‌دهد که در آن‌ها به مساله توسعه اجتماعی هیچ اشاره‌ای نشده است. برای مثال می‌توان از لغت‌نامه جامعه‌شناسی که «دانکن» در سال ۱۹۷۰ تدوین کرده و ده بار تجدید چاپ شده است و در آن نیز اشاره‌ای به توسعه اجتماعی نشده است. با توجه به فقر منابع اطلاعاتی موجود در زبان فارسی می‌توان پیش‌بینی کرد که وضعیت ایران نیز به همین صورت است (پیران، ۱۳۸۲: ۱۲۳).

دفتر امور اجتماعی-اقتصادی سازمان ملل (گزارش تأمین مالی توسعه اجتماعی جهان) توسعه اجتماعی را معادل با پیشرفت اجتماعی در زمینه‌های رفاه و کارکرد جامعه می‌داند که دربرگیرنده‌ی چالش‌ها، علاقه‌ها و چشم‌اندازهای اجتماعی و انسانی مرتبط با جامعه می‌باشد و ابعاد گوناگونی از نیازهای انسانی را مدنظر قرار می‌دهد. چهار سطح توسعه اجتماعی عبارتند از: رفاه اجتماعی و ایجاد شرایط مناسب زیستی برای همه انسان‌ها، دسترسی همگانی و بدون تبعیض به خدمات و تأمین اجتماعی، باز توزیع درآمدها و دارایی‌های جامعه میان افراد، اصلاح روابط اجتماعی و ساختارهای اجتماعی (ملل متحد، ۲۰۰۲).

استس معتقد است توسعه اجتماعی یک حوزه میان رشته‌ای و میان بخشی تجربی است که در جستجوی بهبود رفاه مادی و اجتماعی مردم در همه‌ی سطوح جامعه می‌باشد. این تعریف به طور ضمنی بیانگر نکات زیر است:

- تأمین رضایت مردم در سطح حداقل نیازهای اساسی با برآوردن حداقل نیازهای اساسی مردم
- افزایش توانایی آن دسته افراد و جامعه که برای بهبود وضعیت مد نظرند.

از این رو در دیدگاه استس، برآوردن نیاز به همراه افزایش سطح آزادی (که با رشته انتخاب‌هایی که افراد می‌توانند داشته باشند اندازه‌گیری شود) برای توسعه اجتماعی حیاتی‌اند (است،^۱، ۲۰۰۱).

چارچوب نظری پژوهش

باتوجه به مبانی نظری و پیشینه پژوهش که در زمینه توسعه اجتماعی بیان شد در این پژوهش توسعه اجتماعی را بدین گونه تعریف می‌کنیم که این بُعد از توسعه بیانگر کیفیت سیستم اجتماعی از طریق نهادینه کردن اخلاق توسعه برای دستیابی به انسجام اجتماعی و افزایش کیفیت زندگی در جهت برقراری عدالت اجتماعی و ارتقاء احساس امنیت اجتماعی است. بنابراین بر اساس این تعریف، توسعه اجتماعی در این پژوهش با شاخص‌های انسجام اجتماعی، کیفیت زندگی، احساس امنیت اجتماعی و عدالت اجتماعی است. به طور کلی هیچ جامعه‌ای را نمی‌توان یافت که مملو از وفاق و انسجام اجتماعی باشد. معمولاً در همه جوامع به حکم تقسیم کار اجتماعی بین عوامل مربوط به تبار، جنسیت، نژاد، دین و غیره چندین شکاف وجود دارد. وجود چندپارگی‌های آشتی‌ناپذیر به هر شکل مانع به وجود آمدن انسجام اجتماعی و وفاق عمومی می‌شود. چنین تعارضات و چندپارگی‌ها زمینه و بستر شکاف‌ها و آشوب‌ها و بی‌نظمی را درمقابل نظم اجتماعی فراهم می‌آورد (شمعدانی حق، ۲۲۵:۱۳۸۱). پس می‌توان انسجام اجتماعی در جامعه را به مثابه علتی در جهت شکل‌گیری نظم اجتماعی در نظر گرفت. چلبی نظم اجتماعی را از دو منظر نظم بیرونی یا نظم سیاسی و نظم درونی یا نظم وفاقی طبقه‌بندی کرده است. در نظم سیاسی، نظم اجتماعی به صورت بیرونی و از بالا با پشتوانه قدرت اعمال و مستقر می‌شود. در چنین نظم وفاقی اجتماعی بسیار ضعیف و شکننده است اما برخلاف نظم بیرونی، نظم درونی به علت وجود انسجام اجتماعی از موهبت اعتماد اجتماعی دو جانبه، تعهد دورنی تعمیم یافته، نوعی همدلی ملی و ثبات بهره‌مند

1. Estes

است. در نظمی که مبتنی بر وفاق اجتماعی تعمیم یافته باشد اجتماعی عام انحصار منابع و پاداش‌های ارزشمند را اساساً خود در اختیار می‌گیرد (چلبی، ۱۳۸۵: ۱۵۸). بنابراین توضیحات جامعه‌ای که از انسجام اجتماعی برخوردار باشد می‌تواند قدم در راه توسعه بگذارد و به سوی پیشرفت حرکت کند.

باید گفت در کلی‌ترین تعریف از توسعه اجتماعی بویژه در رویکردهایی که به ضرورت ادغام ملاحظات توسعه اجتماعی با توسعه ملی اعتقاد دارند، توسعه اجتماعی به صورت زیر طبقه بندی تعریف می‌شود: توزیع عادلانه درآمدها و ثروت‌ها، مشارکت در یکپارچگی فزاینده ملی و افزایش مستمر سطح زندگی و رفاه اجتماعی (مومنی، ۱۳۸۱: ۲۵) محورهای فوق به طور تنگاتنگ با مساله فقر و نابرابری و نهایتاً با عدالت اجتماعی رابطه معناداری دارد و هرگونه تلاش و برنامه‌ریزی برای تحقق این اهداف مستلزم اتخاذ رویکرد مساوات‌جویانه و معطوف به عدالت اجتماعی است. حتی آنجا که به مسئله مشارکت اجتماعی مربوط می‌شود عدالت اجتماعی و رفع فقر و نابرابری از جمله مهم‌ترین پیش‌نیازهای امکان‌پذیر شدن مشارکت اجتماعی است. در این پژوهش برای سنجش عدالت اجتماعی، وضعیت پایگاه اجتماعی-اقتصادی نظر گرفته شده است که در بخش روش‌شناسی در مورد آن بحث شده است.

شاخص‌های توسعه اجتماعی ابزاری است که کیفیت زندگی را ارزیابی کند. چوا و ونگ بیان می‌کنند که رشد اقتصادی و توسعه اقتصادی نه تنها موجب بهبود وضعیت بهداشت، آموزش، امنیت اجتماعی می‌شود بلکه تأثیر مهمی بر کیفیت زندگی افراد می‌گذارد. توسعه اجتماعی کمک می‌کند تا به زندگی و کیفیت زندگی افراد جامعه فراتر از دکتترین پیشرفت مادی و اقتصادی توجه کنیم زیرا این امر مورد اتفاق محققان این حوزه است که پیشرفت مادی و اقتصادی به تنهایی منجر به توسعه و در نتیجه رفاه و آسایش افراد جامعه نمی‌شود (چایو و وونگ، ۲۰۱۰: ۱۲). به طور کلی در بررسی نظری و تجربی مفهوم کیفیت زندگی می‌توان از دو رویکرد در سطوح

عاملیت و ساختار بهره‌گرفت؛ در سطح عاملیت نقش محوری برای عامل انسانی لحاظ شده است. در این سطح کیفیت زندگی بیشتر ناظر بر ذهنیات افراد است تا شرایط ساختاری اجتماعی یا محیط پیرامونی. در سطح ساختاری کیفیت زندگی در معنای واقعی آن نمی‌تواند مستقل از مناسبات، روابط و پیوندهای مشترک اجتماعی و وابستگی متقابل در زمینه عدالت توزیعی مفهوم‌سازی شود، مفهومی که امنیت شخصی و اقتصادی، حمایت شهروندان و حقوق انسانی را تضمین کند. برخی رویکردهای ساختاری به کیفیت زندگی بر شرایط عینی و ذهنی متکی بر منابع و فرصت‌های زندگی تمرکز دارند و برخی نیز بر نسبیت فرهنگی کیفیت زندگی و نقش اساسی پویای اقتصادی و اجتماعی و روابط اجتماعی تمرکز دارند (غفاری، ۱۳۸۸: ۷۸).

بعد دیگری که در ابتدای این قسمت در تعریف توسعه اجتماعی آورده شد احساس امنیت اجتماعی است که همواره در بحث‌های توسعه اجتماعی مطرح بوده است. جامعه‌ای که از نظر امنیت به گونه‌ای باشد که افراد جامعه نتوانند به راحتی زندگی کنند طبیعتاً نمی‌توان انتظار داشت که برنامه‌های توسعه و پیشرفت جامعه نیز به درستی اجرا شود. بالا رفتن ضریب امنیت به شهروندان این اطمینان را می‌دهد که به راحتی به فعالیت بپردازند و تلاش کنند تا آینده‌ای بهتر برای خود بسازند و این امر موجب می‌شود افراد جامعه در فرایند توسعه و اجرای برنامه‌ها و سیاست‌هایی که در جهت توسعه جامعه طراحی شده است مشارکت فعالانه‌ای داشته باشند. به اعتقاد بوزان اکثر تهدیداتی که متوجه افراد است ناشی از این حقیقت است که افراد در محیط انسانی به سر می‌برند و این محیط موجد انواع فشارهای غیرقابل اجتناب اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است. تهدیدات موجود در جامعه اشکال متنوعی دارد اما اصولاً سه نوع هستند: تهدیدات فیزیکی یا جسمی، تهدیدات اقتصادی (تصرف یا تخریب اموال، دسترسی نداشتن به کار یا منابع)، تهدیدات نسبت به حقوق همراه با تهدیدات موقعیت یا وضعیت. غالباً این تهدیدات باهم همبستگی دارند یعنی وقوع یکی از آنها ممکن است به بروز عواقبی در دیگری منجر

شود (بوزان، ۱۳۷۸: ۵۴). بنابراین می‌توان گفت احساس امنیت یکی از شاخص‌های مهم توسعه اجتماعی است که باید در مطالعات و برنامه ریزی‌های توسعه مورد توجه جدی قرار گیرد.

پیشینه پژوهش

مطالعات و بررسی‌های محققان خارجی در حوزه توسعه اجتماعی بیشتر روی تعیین و بررسی شاخص‌های توسعه اجتماعی متمرکز شده است. این شاخص‌ها شامل ابعاد اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و محیطی می‌باشد. مرور این منابع بیانگر این نکته است که شاخص‌های توسعه اجتماعی شامل دو بُعد سخت‌افزاری (جاده، مسکن و ...) و نرم‌افزاری (اعتماد، امنیت، انسجام و ...) است. آنچه در منابع داخلی در حوزه توسعه اجتماعی رایج است، پرداختن به توسعه اجتماعی از بُعد نرم‌افزاری است.

- راثو^۱ (۲۰۰۸) در مقاله‌ای با عنوان «توسعه اجتماعی در اجتماعات روستایی هند: پذیرش کافی‌نت^۲» به بررسی وضعیت فناوری اطلاعات و ارتباطات در هند و نقش آنها در توسعه اجتماعی می‌پردازد. همچنین در مورد کافی‌نت‌ها، سود آنها و نمای کلی طرح‌های فعلی با انتخاب مثال‌هایی به بحث می‌کند. به علاوه در جزئیات به پایداری کافی‌نت‌ها و تجزیه و تحلیل سناریوهای در حال ظهور استفاده از چرخه اعتیاد گارتتر می‌پردازد. راثو در این پژوهش به این نتیجه می‌رسد که بسیاری از طرح‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات در هند فاقد طرح جامع در پرداختن به جمعیت هدف، مبارزه برای توجه به زیرساخت‌های ناکافی است. همچنین این طرح‌ها به دلیل اینکه به فناوری‌های مناسب برای خدمت به جوامع روستایی مجهز نیستند بیش از حد بلند پروازانه هستند.

1. Rao

2. "Social development in Indian rural communities: Adoption of telecentres"

- چوا و وونگ^۱ (۲۰۱۰) در مقاله‌ای با عنوان «توسعه اجتماعی هنگ کنگ: مسائل مربوط به توسعه تعیین شده توسط شاخص توسعه اجتماعی (SDI)^۲» بیان می‌کنند که هنگ کنگ پس از پشت سر گذاشتن بحران مالی و شیوع بیماری سارس در سال ۲۰۰۳ رشد اقتصادی قابل توجهی داشته است. با این حال همچنان که شاخص‌های توسعه اجتماعی نشان می‌دهد، رشد اقتصادی بهره‌ی قابل توجهی را نصیب مردم شهر نکرده است؛ به طوری که می‌بینیم شاخص‌های توسعه اجتماعی مثل انسجام، امنیت، عدالت و توانمندسازی به مراتب فرسایش یافته است. این محققان با تشریح وضعیت توسعه اجتماعی هنگ کنگ نشان می‌دهند که این کشور با چالش‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی بزرگی روبه‌رو شده است. بر اساس یافته‌ها، طیف وسیعی از گزینه‌های سیاسی برای پیشبرد رویکردی متعادل‌تر برای توسعه اجتماعی و اقتصادی ارائه شده است. این مقاله نمونه‌ی بسیار خوبی از استفاده از پژوهش‌های شاخص‌های اجتماعی مانند SDI در ارزیابی کیفیت زندگی و کمک به طرح‌های برنامه‌ریزی اجتماعی مرتبط با آن در جوامع آسیایی از جمله هنگ کنگ است.

- ری (۲۰۰۹) در مقاله‌ای با عنوان «سنجش توسعه اجتماعی: مقایسه بین‌المللی»^۳ به بررسی و مقایسه شاخص‌های توسعه انسانی، شاخص‌های فیزیکی کیفیت زندگی و شاخص‌های توسعه اجتماعی می‌پردازد و می‌گوید شاخص‌های توسعه اجتماعی حوزه‌های مهم را به خوبی نشان می‌دهد و نیز مجموعه‌ای از روش‌های ترکیب شاخص‌های توسعه را به عنوان شاخص‌های مرکب ارائه می‌کند. محقق در این پژوهش به بررسی ۱۰۲ کشور می‌پردازد که ۲۱ کشور عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه (OECD) را نیز شامل می‌شود. این پژوهش با ارائه‌ی روش‌های ترکیب شاخص‌های توسعه اجتماعی ادعا می‌کند که شاخص‌های توسعه اجتماعی

1. Chua, H.-w., A. K. Wong

2. "Social development in Hong Kong: development issues identified by Social Development Index (SDI)."

3. "Measurement of social development: an international comparison"

(SDI) به عنوان معیار توسعه، کارایی بهتری نسبت به شاخص توسعه انسانی (HDI) در مقایسه‌های بین‌المللی دارد.

- عنبری (۱۳۸۴) در رساله خود در مقطع دکتری جامعه‌شناسی توسعه با عنوان «بررسی فرایندهای توسعه اجتماعی در ایران عصر پهلوی» فرضیه‌ای را مطرح می‌کند که توسعه برای ایرانیان آسیب تلقی می‌شود تا راه‌حل. این رساله سه پویش را مدنظر قرار داده و بررسی می‌کند: پویش جمعیت مکانی (سطح روستانشینی و شهرنشینی در ایران، سطح تراکم مادی و اخلاقی و عوامل تسهیل کننده آن)، پویش طبقه‌ای و منزلتی (بررسی نظام قشربندی اجتماعی برحسب فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی، بررسی سطح آموزش در جامعه، بررسی نظام‌ها و نهادهای کنترل و حمایت نهادی)، پویش اجتماعی روانی (پویش غیرطبقه‌ای و غیراقتصادی فعالیت شهروندان و پویش قشری و گروهی در جامعه، تعداد احزاب و انجمن‌ها در جامعه، مشارکت سیاسی). در این رساله از روش تاریخی و مقایسه‌ای استفاده شده و نتیجه‌گیری می‌شود با توجه به روحیات ایرانیان، ایرانیان نمی‌توانند توسعه را به مثابه یک کل بپذیرند و از این رو به گزینش بخشی آن رضایت می‌دهند و بخشی از علت آن به تلقی شدن به عنوان مسئله برمی‌گردد.

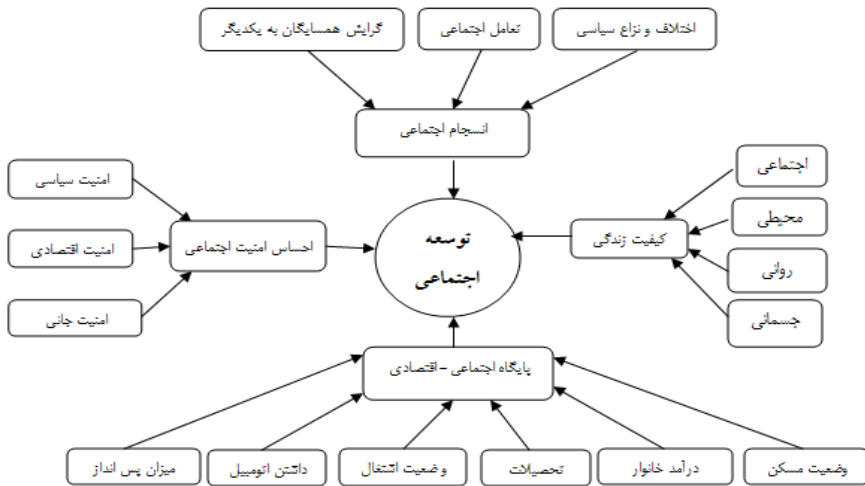
- آزاد ارمکی (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی و شناسایی شاخص‌های کاربردی توسعه اجتماعی» که با استفاده از تکنیک دلفی انجام شده است به بررسی شاخص‌های کاربردی توسعه اجتماعی در سطوح بین‌المللی و ملی پرداخته است. در این پژوهش محقق پس از مصاحبه با ۳۰ نفر از صاحب‌نظران آکادمیک و متولیان اجرایی حوزه توسعه اجتماعی مفهوم توسعه اجتماعی را با عنوان کیفیت سیستم اجتماعی از طریق نهادینه کردن اخلاق توسعه به ویژه اخلاق توسعه اجتماعی برای حصول همبستگی اجتماعی و عدالت اجتماعی در جهت بالا بردن سطح کیفیت زندگی و افزایش ضریب امنیت اجتماعی تعریف و تعبیر می‌کند.

- فیروزآبادی (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان «مطالعه شاخص‌ها و رتبه توسعه اجتماعی در استان‌های کشور و رابطه آن با سرمایه اجتماعی» با بررسی شاخص‌های

تعداد افراد به پزشک، تعداد افراد به تخت درمانی، سهم اشتغال در بخش صنعت، نرخ بیکاری، تعداد افراد به داروخانه، میزان شهرنشینی، درصد فارغ التحصیلان فنی و حرفه‌ای، میزان مرگ و میر اطفال زیر یک سال، ضریب جینی روستایی، ضریب جینی شهری، نرخ مشارکت اقتصادی (اشتغال)، نرخ باسوادی و امید به زندگی نتیجه می‌گیرد بین توسعه اجتماعی و برخی عناصر سرمایه اجتماعی شامل: اعتماد خصوصی و اعتماد عمومی رابطه معنی‌دار و معکوسی وجود دارد. همچنین بین توسعه اجتماعی و برخی دیگر از عناصر سرمایه اجتماعی شامل: شبکه روابط درون گروهی، مشارکت‌های رسمی، مشارکت‌های غیررسمی و اعتماد نهادی رابطه معناداری وجود ندارد.

مدل مفهومی پژوهش

با توجه به مبانی نظری و پیشینه تحقیق که پیش از این مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت، مدل مفهومی پژوهش به شرح زیر ارائه می‌شود.

نمودار شماره ۱- مدل مفهومی پژوهش

فرضیه‌های پژوهش

فرضیه اصلی: به نظر می‌رسد میزان توسعه اجتماعی در میان شهروندان مناطق شمال و جنوب شهر تهران متفاوت است.

- به نظر می‌رسد کیفیت زندگی در مناطق شمال و جنوب شهر تهران متفاوت است.

- به نظر می‌رسد احساس امنیت اجتماعی در مناطق شمال و جنوب شهر تهران متفاوت است.

- به نظر می‌رسد انسجام اجتماعی در مناطق شمال و جنوب شهر تهران متفاوت است.

- شناخت وضعیت پایگاه اجتماعی- اقتصادی در مناطق شمال و جنوب شهر تهران متفاوت است.

روش‌شناسی پژوهش

روش مورد نظر برای این پژوهش روش پیمایش است. در این پژوهش از میان مناطق ۲۲گانه شهر تهران شهروندان ۱۸ تا ۵۰ سال دو منطقه ۳ و ۱۸ به دلیل تفاوت‌های اجتماعی و طبقاتی میان آن‌ها به عنوان جامعه آماری انتخاب شدند که با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۳۸۴ نفر از طریق نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای ساده به عنوان نمونه مورد مطالعه قرار گرفتند. برای سنجش تفاوت در شاخص‌های توسعه اجتماعی بین دو منطقه، از آزمون تی و رگرسیون استفاده شده است. تعریف عملیاتی متغیرها به قرار زیر است:

توسعه اجتماعی

توسعه اجتماعی بیانگر کیفیت سیستم اجتماعی از طریق نهادینه کردن اخلاق توسعه بویژه اخلاق توسعه اجتماعی برای حصول به همبستگی اجتماعی و افزایش کیفیت زندگی در جهت برقراری عدالت اجتماعی و ارتقای ضریب امنیت اجتماعی است. (آزاد ارمکی، تقی و دیگران، ۱۳۹۱: ۲۸) بنابراین در این پژوهش برای

سنجش توسعه اجتماعی از متغیرهای کیفیت زندگی، انسجام اجتماعی، احساس امنیت اجتماعی و پایگاه اجتماعی - اقتصادی استفاده شده است.

کیفیت زندگی

سازمان بهداشت جهانی^۱ کیفیت زندگی را این گونه تعریف می‌کند: کیفیت زندگی افراد به عنوان ادراک افراد از موقعیت‌شان در زندگی و حوزه‌های فرهنگی و نظام ارزشی که در آن زندگی می‌کنند و در ارتباط با اهداف، انتظارات، استانداردها و نگرش‌هایشان تعریف می‌شود. این تعریف مفهومی با دامنه وسیع است که به شیوه پیچیده‌ای با سلامت فیزیکی، وضعیت روانشناختی، سطح استقلال در روابط اجتماعی و رابطه آن با خصوصیات برجسته محیط‌شان در هم آمیخته است منظور از کیفیت زندگی در این پژوهش با استناد به تعریف فوق مجموعه پرسش‌هایی در ابعاد جسمانی، روانی، اجتماعی و محیط می‌باشد.

انسجام اجتماعی

انسجام اجتماعی دلالت بر افزایش حجم و تراکم تعامل و ارتباط متقابل اجتماعی داشته و می‌توان آن را به احساس یکپارچگی افراد جامعه، روابط دوستانه و محبت‌آمیز، میزان روابط اجتماعی و تعامل گروهی بر اساس ارزش‌های مشترک و منسجم تعریف کرد (نیازی، ۱۳۸۳: ۶) انسجام اجتماعی دلالت بر توافق جمعی میان اعضا یک جامعه دارد که حاصل پذیرش و درونی کردن نظام ارزشی و هنجاری یک جامعه و وجود تعلق جمعی (احساس ما کردن) و تراکمی از وجود تعامل در میان افراد آن جامعه است. با توجه به تعاریف نظری ذکر شده و با استناد به پژوهش‌های نیازی (۱۳۹۰)، ازکیا و غفاری (۱۳۸۰)، گل شیری اصفهانی و همکاران (۱۳۸۸)، نوابخش و فیروزآبادی (۱۳۹۱)، نوابخش و همکاران (۱۳۸۸) برای سنجش متغیر انسجام اجتماعی از سه شاخص گرایش همسایگان به یکدیگر، میزان تعامل اجتماعی در بین آنها، میزان اختلاف و نزاع سیاسی در میان آن‌ها استفاده شده است.

1. World Health Organization

احساس امنیت اجتماعی

۲۱

نبوی و همکاران احساس امنیت اجتماعی را چنین تعریف کرده‌اند: «احساس امنیت اجتماعی به فقدان هراس از تهدید شدن یا به مخاطره افتادن ویژگی‌های اساسی و ارزش‌های انسانی و نبود ترس از تهدید حقوق و آزادی‌های مشروع گفته می‌شود» (نبوی و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۷) براساس تعریف فوق و با مراجعه به تحقیقات افشار (۱۳۸۵) باباخانی (۱۳۸۸) نویدنیا (۱۳۸۱ و ۱۳۸۵)، صمدی بگه جان (۱۳۸۴) کامل السعید (۱۳۸۰)، نبوی و همکاران (۱۳۸۹) و مختاری و همکاران (۱۳۹۱) احساس امنیت اجتماعی در سه بُعد امنیت سیاسی، امنیت اقتصادی و امنیت جانی در نظر گرفته شد.

پایگاه اجتماعی - اقتصادی

نظام قشربندی اجتماعی، افراد را بر حسب میزان برخورداری‌شان از کیفیت‌های مطلوب، رتبه بندی کرده و آن‌ها را در طبقات اجتماعی متناسب با وضعیت‌شان جای می‌دهد (کوئن به نقل از خوشسفر، ۱۳۸۴: ۲۷۵) به گفته ساروخانی پایگاه اجتماعی - اقتصادی، مقام فرد یا گروه است با توجه به توزیع منزلت در یک نظام اجتماعی و در مواردی تلویحاً با در نظر گرفتن چگونگی توزیع حقوق، مسئولیت‌ها، قدرت و اقتدار در چارچوب همان نظام، نظیر اصطلاحاتی چون پایگاه بالا، پایین و ... (ساروخانی، ۱۳۷۰: ۷۲۹) با توجه به مطالب بالا و با استناد به پژوهش‌های مختاری و همکاران (۱۳۹۱)، نبوی و همکاران (۱۳۸۹)، افشارکهن و همکاران (۱۳۹۰)، کاظمی پور (۱۳۷۸)، توسلی و فاضل (۱۳۸۱)، نبوی و همکاران (۱۳۸۷)، فاضل (۱۳۸۷) برای سنجش پایگاه اجتماعی - اقتصادی سوالاتی در مورد درآمد خانوار، تحصیلات، و وضعیت اشتغال، داشتن اتومبیل، میزان پس انداز و وضعیت مسکن از پاسخگویان پرسیده شد.

جدول شماره ۱- نتایج آزمون تی دونمونه مستقل پیرامون میزان کیفیت زندگی بر

حسب منطقه

گروه	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	انحراف معیار	عدد t	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
منطقه ۱۸	۱۹۲	۷۴,۸۱۲۵	۲۳,۶۹۸۹۵	۱,۷۱۰۳۲	۲,۶۵	۳۸۲	۰,۰۰۸
منطقه ۳	۱۹۲	۸۰,۹۳۷۵	۲۱,۸۴۴۵۹	۱,۵۵۰۵۲			

نتایج توصیفی جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که از کل ۳۸۴ پاسخگو به متغیر «کیفیت زندگی»، ۱۹۲ نفر ساکن منطقه ۱۸ و ۱۹۲ نفر ساکن منطقه ۳ بوده‌اند، میانگین میزان کیفیت زندگی در میان منطقه ۱۸ به میزان ۷۴,۸۱ و در منطقه ۳ به میزان ۸۰,۹۳ بوده است. نتایج توصیفی بیانگر این است که میانگین کیفیت زندگی در میان منطقه ۳ بیشتر است، ولی برای حصول اطمینان از سطح معنی‌داری این تفاوت باید به نتایج آزمون بین این دو متغیر توجه کنیم. نتایج آزمون t با فرض برابری واریانس‌های دو گروه حاکی از این است که با سطح معنی‌داری $\alpha=0,008$ و T به دست آمده برابر با ۲,۶۵ محاسبه شده است، از آنجا که سطح معنی‌داری به دست آمده یعنی $(\alpha=0,008)$ از سطح معنی‌داری مورد نظر ما $(\alpha=0,05)$ کمتر است بنابراین نتیجه می‌گیریم که میزان کیفیت زندگی در بین ساکنین منطقه ۳ بیشتر بوده است.

جدول شماره ۲- نتایج آزمون تی دونمونه مستقل پیرامون میزان انسجام اجتماعی بر

حسب منطقه

گروه	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	انحراف معیار	عدد t	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
منطقه ۱۸	۱۹۲	۴۳,۵۸۸۵	۸,۵۹۳۳۴	۰,۶۲۰۱۷	۱,۷۸	۳۸۲	۰,۰۴۲
منطقه ۳	۱۹۲	۴۵,۰۸۸۵	۷,۰۳۳۰۲	۰,۵۰۷۵۶			

نتایج توصیفی جدول شماره ۲ نشان می دهد که از کل ۳۸۴ پاسخگو به متغیر «انسجام اجتماعی»، ۱۹۲ نفر ساکن منطقه ۱۸ و ۱۹۲ نفر ساکن منطقه ۳ بوده اند، میانگین میزان انسجام اجتماعی در میان منطقه ۱۸ به میزان ۴۳,۵۸ و در منطقه ۳ به میزان ۴۵,۰۸ بوده است. نتایج توصیفی بیانگر این است که میانگین انسجام در میان منطقه ۳ بیشتر است، ولی برای حصول اطمینان از سطح معنی داری این تفاوت باید به نتایج آزمون بین این دو متغیر توجه کنیم. نتایج آزمون T با فرض برابری واریانس های دو گروه حاکی از این است که با سطح معنی داری $\alpha=0,042$ و t به دست آمده برابر با ۱,۷۸ محاسبه شده است، از آنجا که سطح معنی داری به دست آمده یعنی $(\alpha=0,042)$ از سطح معنی داری مورد نظر ما $(\alpha=0,05)$ کوچکتر است. بنابراین نتیجه می گیریم که میزان انسجام اجتماعی در بین ساکنین منطقه ۳ بیشتر بوده است.

جدول شماره ۳- نتایج آزمون تی دونمونه مستقل پیرامون میزان احساس امنیت

اجتماعی بر حسب منطقه

گروه	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	انحراف معیار	عدد t	درجه آزادی	سطح معنی داری
منطقه ۱۸	۱۹۲	۶۸,۹۶۳۵	۹,۹۴۰۳۳	۰,۷۱۷۳۸	۲,۶۰	۳۸۲	۰,۰۰۰
منطقه ۳	۱۹۲	۷۱,۸۱۷۷	۱۱,۴۴۸۱۸	۰,۸۲۶۲۰			

نتایج توصیفی جدول شماره ۳ نشان می دهد که از کل ۳۸۴ پاسخگو به متغیر «احساس امنیت اجتماعی»، ۱۹۲ نفر ساکن منطقه ۱۸ و ۱۹۲ نفر ساکن منطقه ۳ بوده اند، میانگین میزان امنیت اجتماعی در میان منطقه ۱۸ به میزان ۶۸,۹۶ و در منطقه ۳ به میزان ۷۱,۸۸ بوده است. نتایج توصیفی بیانگر این است که میانگین امنیت اجتماعی در میان منطقه ۳ بیشتر است، ولی برای حصول اطمینان از سطح معنی داری این تفاوت باید به نتایج آزمون بین این دو متغیر توجه کنیم. نتایج آزمون t با فرض برابری واریانس های دو گروه حاکی از این است که با سطح

معنی‌داری $\alpha=0,00$ و t به دست آمده برابر $2,60$ محاسبه شده است، از آنجا که سطح معنی‌داری به دست آمده یعنی $(\alpha=0/000)$ از سطح معنی‌داری مورد نظر ما $(\alpha=0/05)$ کمتر است. بنابراین نتیجه می‌گیریم که میزان امنیت اجتماعی در بین ساکنین منطقه ۳ بالاتر بوده است.

جدول شماره ۴- نتایج آزمون تی دونمونه مستقل پیرامون میزان پایگاه اجتماعی -

اقتصادی بر حسب منطقه

گروه	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	انحراف معیار	عدد t	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
منطقه ۱۸	۱۹۲	۹,۰۳۱۳	۴,۰۶۷۳۷	۰,۲۹۳۵۴	۷,۲۶	۳۸۲	۰,۰۰۰
منطقه ۳	۱۹۲	۱۱,۶۷۱۹	۲,۹۷۳۱۲	۰,۲۱۴۵۷			

نتایج توصیفی جدول شماره ۴ نشان می‌دهد که از کل ۳۸۴ پاسخگوبه متغیر «پایگاه اجتماعی- اقتصادی»، ۱۹۲ نفر ساکن منطقه ۱۸ و ۱۹۲ نفر نیز ساکن منطقه ۳ بوده‌اند، میانگین میزان پایگاه اجتماعی- اقتصادی در میان منطقه ۱۸ به میزان $9,03$ و در منطقه ۳ به میزان $11,67$ بوده است. نتایج توصیفی بیانگر این است که میانگین پایگاه اجتماعی- اقتصادی در میان منطقه ۳ بیشتر است، ولی برای حصول اطمینان از سطح معنی‌داری این تفاوت باید به نتایج آزمون بین این دو متغیر توجه کنیم. نتایج آزمون t با فرض برابری واریانس‌های دو گروه حاکی از این است که با سطح معنی‌داری $\alpha=0,00$ و t به دست آمده برابر با $7/26$ محاسبه شده است، از آنجا که سطح معنی‌داری به دست آمده یعنی $(\alpha=0/000)$ از سطح معنی‌داری مورد نظر ما $(\alpha=0/05)$ کمتر است. بنابراین نتیجه می‌گیریم که میزان پایگاه اجتماعی- اقتصادی در بین ساکنین منطقه ۳ بالاتر بوده است.

جدول شماره ۵- نتایج آزمون تی دونمونه مستقل پیرامون میزان توسعه اجتماعی بر

حسب منطقه

گروه	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	انحراف معیار	عدد t	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
منطقه ۱۸	۱۹۲	۱۱۴,۶۷۱۹	۲۲,۶۴۸۰۴	۱,۶۳۴۴۸	۲,۵۷	۳۸۲	۰,۰۰۰
منطقه ۳	۱۹۲	۱۱۹,۶۰۹۴	۱۳,۸۹۲۹۵	۱,۰۰۲۶۴			

نتایج توصیفی جدول شماره ۵ نشان می‌دهد که از کل ۳۸۴ پاسخگو به متغیر «توسعه اجتماعی»، ۱۹۲ نفر ساکن منطقه ۱۸ و ۱۹۲ نفر نیز ساکن منطقه ۳ بوده‌اند، میانگین میزان توسعه اجتماعی در میان منطقه ۱۸ به میزان ۱۱۴,۶۷ و در منطقه ۳ به میزان ۱۱۹,۶۰ بوده است. نتایج توصیفی بیانگر این است که میانگین توسعه اجتماعی در میان منطقه ۳ بیشتر است، ولی برای حصول اطمینان از سطح معنی‌داری این تفاوت باید به نتایج آزمون بین این دو متغیر توجه کنیم. نتایج آزمون T با فرض برابری واریانس‌های دو گروه حاکی از این است که با سطح معنی‌داری $\alpha=0,00$ و T به دست آمده برابر با ۲,۵۷ محاسبه شده است، از آنجا که سطح معنی‌داری به دست آمده یعنی $(\alpha=0/000)$ از سطح معنی‌داری مورد نظر ما $(\alpha=0/05)$ کمتر است بنابراین نتیجه می‌گیریم که میزان توسعه اجتماعی در بین ساکنین منطقه ۳ بالاتر بوده است.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی وضعیت توسعه اجتماعی در میان شهروندان شمال و جنوب شهر تهران بوده است. علاوه بر این اهداف دیگری همچون شناسایی وضعیت شاخص کیفیت زندگی در مناطق شمال و جنوب شهر تهران، شناسایی وضعیت شاخص احساس امنیت اجتماعی در مناطق شمال و جنوب شهر تهران، شناخت وضعیت شاخص انسجام اجتماعی در مناطق شمال و جنوب شهر تهران و

نیز شناخت وضعیت پایگاه اجتماعی- اقتصادی در مناطق شمال و جنوب شهر تهران مدنظر بوده است که در ادامه به بررسی آنها می‌پردازیم.

نتایج آماره‌های توصیفی متغیرها به این صورت بوده است: از مجموع ۳۸۴ شهروند مورد مطالعه در این پژوهش، ۵۴٫۲ درصد را مردان و ۴۵٫۸ درصد را زنان تشکیل می‌دادند. و از این تعداد بیشتر افراد مورد بررسی یعنی ۴۴ درصد دارای تحصیلات کارشناسی بوده‌اند در حالی افرادی که تحصیلات کارشناسی ارشد به بالا داشتند فقط ۴٫۷ درصد بوده‌اند و بیشتر در گروه سنی ۱۸- ۳۰ سال قرار داشتند. همچنین بیشتر افراد مورد بررسی شغل خود را کارمند گزارش کرده‌اند. بیشتر افراد اظهار داشته‌اند که درآمدشان تا ۱۲۰۰۰۰۰ تومان است و نیز ۶۲ درصد افراد دارای مسکن شخصی بوده‌اند همچنین ۴۸٫۷ درصد افراد مدت سکونت خود را تا ۱۰ سال گزارش کرده‌اند. از ۳۸۴ نفر پاسخگو در این پژوهش ۴۴٫۵ درصد قومیتی ترک داشته‌اند و نیز ۷۰٫۱ درصد از پاسخگویان دارای اتومبیل شخصی بوده‌اند. همچنین ۸۴٫۶ درصد پاسخگویان کمتر ۲۰ میلیون تومان پس‌انداز داشته‌اند.

با توصیف آماری شاخص‌هایی که در این پژوهش برای بررسی توسعه اجتماعی در نظر گرفته شده بود آشکار شد که: بیشتر پاسخگویان یعنی ۶۰٫۹ درصد پاسخگویان کیفیت زندگی متوسطی دارند و میانگین کیفیت زندگی در منطقه ۳ بیشتر از منطقه ۱۸ است. همچنین در مورد شاخص انسجام اجتماعی باید گفت که بیشتر پاسخگویان انسجام اجتماعی متوسطی داشته‌اند و میانگین انسجام اجتماعی در منطقه ۳ بیشتر از منطقه ۱۸ بوده است. بررسی احساس امنیت اجتماعی نشان می‌دهد ۵۲٫۶ درصد پاسخگویان احساس امنیت متوسطی داشته‌اند این در حالی است که ۴۳٫۲ درصد پاسخگویان احساس امنیت کم داشته‌اند و در این شاخص نیز احساس امنیت شهروندان ساکن منطقه ۳ بالاتر از منطقه ۱۸ بوده است. در مورد پایگاه اجتماعی اقتصادی نیز باید اشاره کرد که پایگاه اجتماعی- اقتصادی بیشتر پاسخگویان متوسط بوده که در این شاخص نیز میانگین پایگاه اجتماعی- اقتصادی شهروندان منطقه ۳ بالاتر از منطقه ۱۸ است.

یکی از متغیرهایی که در این پژوهش بدان پرداخته شد متغیر کیفیت زندگی بود که به عنوان شاخص توسعه اجتماعی مطرح است. غرض از این متغیر این بود که کیفیت زندگی همواره در مباحث توسعه اجتماعی مطرح بوده است و محققان توسعه اجتماعی را همراه با بالا رفتن کیفیت زندگی می‌دانند. زیرا رشد و توسعه‌ای که به بهبود کیفیت زندگی منجر نشود در واقع توسعه‌ای رخ نداده است. بنابراین کیفیت زندگی با شاخص‌هایی که سازمان جهانی بهداشت اعلام کرده است مورد بررسی قرار گرفت و پرسش‌هایی که در این زمینه مطرح شده بود توسط پاسخگویان پاسخ داده شد. برای بررسی میزان کیفیت زندگی به سراغ شهروندان رفتیم که طبق نمونه‌گیری که قبلاً شرح داده شد و ۳۸۴ شهروند که ۱۹۲ نفر از آنان ساکن منطقه ۳ و ۱۹۲ شهروند ساکن منطقه ۱۸ بوده‌اند به پرسش‌های مطرح شده در زمینه کیفیت زندگی پاسخ دادند. ایشان نظرات و پاسخ‌های خود را در پاسخ به پرسش‌ها که در قالب گویه‌هایی که با طیف لیکرت اندازه‌گیری شده است ارائه دادند. برای به دست آوردن وضعیت کیفیت زندگی پاسخ‌ها را باهم جمع کرده و سپس به صورت کم، متوسط، و زیاد دسته‌بندی کردیم. همانگونه که در قسمت قبل نیز اشاره شد میزان کیفیت زندگی در منطقه ۳ که به عنوان نماینده شمال شهر تهران در این پژوهش در نظر گرفته شد بیشتر از منطقه ۱۸ بوده است که به عنوان جنوب شهر مطرح شده است. بنابراین با بررسی این تفاوت میانگین در میزان کیفیت زندگی در شمال و جنوب شهر تهران با آزمون t دو نمونه مستقل به این نتیجه رسیدیم که نتایج به دست آمده در دو منطقه مورد مطالعه تفاوت معناداری با هم دارند یعنی تایید شد که کیفیت زندگی به طور معناداری در شمال شهر بالاتر از جنوب شهر تهران است. همچنین با آزمون رگرسیون مشخص شد که کیفیت زندگی توانایی پیش‌بینی توسعه اجتماعی را دارد.

در این پژوهش شاخص انسجام اجتماعی با ابعاد گرایش همسایگان به یکدیگر، میزان تعامل اجتماعی و میزان نزاع و اختلاف همسایگان با یکدیگر با طیف لیکرت مورد مطالعه قرار گرفت که نتایج حاصله نشان می‌دهد که میانگین انسجام اجتماعی

در منطقه ۳ بالاتر از منطقه ۱۸ بوده است. با بررسی بیشتر این تفاوت توسط آزمون t دو نمونه مستقل آشکار شد که این تفاوت در میانگین معنادار است یعنی میزان انسجام اجتماعی به طور معناداری در شمال شهر تهران بالاتر از جنوب شهر است. این نتایج نشان‌دهنده این است که فرضیه پژوهش مبنی بر تفاوت میزان انسجام اجتماعی در میان شهروندان منطقه ۳ و ۱۸ تایید شده است.

احساس امنیت اجتماعی شاخص دیگری از توسعه اجتماعی است که در این پژوهش با ابعاد امنیت سیاسی، امنیت اقتصادی و امنیت جانی مورد بررسی قرار گرفت. همانطور که قبلاً نیز شرح داده شد پس از جمع‌آوری اطلاعات با استفاده از طیف لیکرت پاسخ‌های ابعاد احساس امنیت اجتماعی باهم جمع شدند. میانگین نمرات به دست آمده از این شاخص نشان می‌دهد میزان احساس امنیت اجتماعی در شمال شهر یعنی منطقه ۳ بالاتر از منطقه ۱۸ بوده است. برای بررسی این شاخص در دو منطقه از آزمون t دو نمونه مستقل استفاده شد که نشان‌دهنده این است که تفاوت در احساس امنیت در دو منطقه مورد مطالعه معنادار است و فرضیه پژوهش مبنی بر اینکه احساس امنیت اجتماعی در شمال و جنوب شهر تهران تفاوت معنادار دارد تایید شد و همچنین تحلیل داده‌ها با آزمون پیرسون نشان دهنده رابطه مثبتی میان توسعه اجتماعی و امنیت اقتصادی بود و نیز آزمون رگرسیون آشکار می‌سازد احساس امنیت اجتماعی می‌تواند توسعه اجتماعی را پیش‌بینی کند.

در این پژوهش یکی از شاخص‌هایی که برای سنجش توسعه اجتماعی استفاده شد شاخص پایگاه اجتماعی-اقتصادی بود که غرض از این شاخص بررسی عدالت اجتماعی است. عدالت اجتماعی یکی از مواردی است که محققان از همواره به عنوان شاخصی از توسعه اجتماعی یاد کرده‌اند و توسعه اجتماعی را همراه با بهبود وضعیت عدالت اجتماعی در جامعه دانسته‌اند. بنابراین شاخص پایگاه اجتماعی-اقتصادی در بین شهروندان ساکن منطقه ۳ و منطقه ۱۸ شهر تهران مورد بررسی قرار گرفت که ترکیبی از درآمد خانوار، تحصیلات، وضعیت اشتغال، داشتن اتومبیل شخصی، میزان پس انداز و وضعیت مسکن بوده است. بعد از جمع‌آوری پاسخ‌ها آنها را با هم جمع

کردیم. میانگین نمرات به دست آمده نشان می‌دهد که وضعیت پایگاه اجتماعی - اقتصادی شهروندان منطقه ۱۸ پایین‌تر از شهروندان منطقه ۳ هست که برای بررسی بیشتر این تفاوت در میانگین‌ها از آزمون t دو نمونه مستقل استفاده شد که فرضیه پژوهش مبنی بر تفاوت پایگاه اجتماعی - اقتصادی در میان شهروندان مناطق ۱۸ و ۳ را مورد تأیید قرار داد. آزمون رگرسیون نیز نشان داد که پایگاه اجتماعی - اقتصادی و توسعه اجتماعی رابطه مثبتی با یکدیگر دارند که با اطلاع از وضعیت پایگاه اجتماعی - اقتصادی افراد جامعه می‌توان توسعه اجتماعی آن را پیش‌بینی کرد.

در نهایت باید به بررسی توسعه اجتماعی بپردازیم که موضوع اصلی این پژوهش است و مطالبی که ذکر شد مواردی بود که شاخص‌های توسعه اجتماعی را در شمال و جنوب شهر تهران توضیح می‌داد. همانطور که قبلاً ذکر شده است فرضیه اصلی این پژوهش این است که توسعه اجتماعی در میان شهروندان شمال شهر تهران یعنی منطقه ۳ و جنوب شهر یعنی منطقه ۱۸ تفاوت معناداری وجود دارد. بنابراین این متغیر با ابعاد کیفیت زندگی، انسجام اجتماعی، پایگاه اجتماعی - اقتصادی و احساس امنیت اجتماعی مورد بررسی قرار گرفت و نمراتی که از هر کدام از این شاخص به دست آمده بود با یکدیگر جمع شد تا بتوان توسعه اجتماعی دو منطقه مورد مطالعه را بررسی کرد. یافته‌های به دست آمده نشان می‌دهد که میانگین توسعه اجتماعی در شمال شهر بیشتر از جنوب شهر است و آزمون t دو نمونه مستقل آشکار ساخت که تفاوت دو منطقه مورد نظر در مورد توسعه اجتماعی معنادار است. بنابراین فرضیه اصلی این پژوهش تأیید شد.

توسعه اجتماعی بیانگر کیفیت سیستم اجتماعی از طریق نهادینه کردن اخلاق توسعه برای حصول به انسجام اجتماعی و افزایش کیفیت زندگی در جهت برقراری عدالت اجتماعی و بهبود وضعیت احساس امنیت اجتماعی است. با تأمل در حوزه توسعه به راحتی می‌توان گفت توسعه اجتماعی، شاخص‌ها و ابعاد تشکیل دهنده آن در معادلات توسعه‌ای کشورهای صنعتی و پیشرفته دنیا بخصوص کشورهای اروپای غربی، آمریکای شمالی و همچنین استرالیا از جایگاه بسیار مهم و قابل

توجهی برخوردار است. اما در کشور ما، ایران، به رغم پیشرفت‌های صنعتی و اقتصادی در دهه‌های گذشته و همچنین پتانسیل‌های موجود در قوانین کلان‌کشوری و سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه کشور در امر توسعه اجتماعی، شاهد تغییرات چندانی نسبت به دیگر حوزه‌ها به طور عینی نبوده‌ایم. این امر در مورد برنامه‌ها و سیاست‌های شهری نیز صادق است و با وجود این که سال‌ها از مطرح شدن توسعه اجتماعی به عنوان آخرین بُعد توسعه و فراگیرترین بُعد توسعه می‌گذرد، هنوز در فحوای ادبیات عملی سیاست‌های توسعه‌ای و همچنین متولیان اجتماعی، توسعه اجتماعی (کارکردها، مؤلفه‌ها و شاخص‌های مربوط به آن) تقریباً ناشناخته و آزمایش نشده است. بنابراین توجه مسئولان و متولیان امور برنامه‌ریزی توسعه‌ای باید نسبت به این بُعد از توسعه لازم و ضروری است. در این پژوهش با روش پیمایش به بررسی وضعیت توسعه اجتماعی در شمال و جنوب شهر تهران پرداخته شد. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که توسعه اجتماعی در مناطق مختلف شهر تهران که پایتخت کشور است و پرجمعیت‌ترین شهر کشور نیز هست، به صورت نامتوازن بوده و تعادل و توازن در توسعه که همواره مورد تأکید نظریات توسعه بوده است در شهر تهران دیده نمی‌شود. کیفیت زندگی، انسجام اجتماعی، احساس امنیت اجتماعی و پایگاه اجتماعی- اقتصادی که شاخص‌های توسعه اجتماعی در این پژوهش هستند در شمال و جنوب شهر تهران متفاوت بودند و این توجه جدی برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران را می‌طلبد که به منظور کاستن از نابرابری‌های منطقه‌ای و تخصیص بهینه منابع مادی و فیزیکی بین مناطق مختلف و نیز تهیه و تدوین یک الگوی مناسب با هدف دستیابی به عدالت اجتماعی و رفاه برنامه‌هایی طراحی کنند تا شاهد توسعه همه جانبه در جامعه باشیم.

- آزاد ارمکی، تقی (۱۳۹۱). بررسی و شناسایی شاخص های کاربردی توسعه اجتماعی (با استفاده از تکنیک دلفی). مطالعات توسعه اجتماعی - فرهنگی، شماره اول (صص ۷-۳۰).
- افشار، زین العابدین (۱۳۸۵). بررسی امنیت اجتماعی زنان در شهر تهران. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- افشار کهن، جواد؛ حسینی، سید سعید و نادری فر، مهرداد (۱۳۸۹). تأثیر پایگاه اجتماعی - اقتصادی خانواده ها بر نحوه استفاده دانش آموزان از اینترنت. رسانه، سال بیست و یکم، شماره ۱.
- باباخانی، فرهاد (۱۳۸۸). بررسی عوامل موثر بر احساس امنیت در سطوح خرد و کلان. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی.
- پیران، پرویز (۱۳۸۲). سیاست اجتماعی، توسعه اجتماعی و ضرورت آن در ایران. فصلنامه رفاه اجتماعی، سال سوم، شماره ۱۰.
- توسلی، غلامعباس؛ فاضل، رضا (۱۳۸۱). تأثیر پایگاه اجتماعی - اقتصادی و رفتار والدین بر اثر بخشی خشونت تلویزیونی بر رفتار کودکان. جامعه شناسی ایران، شماره ۱۵.
- خوشفر، غلامرضا (۱۳۷۸). بررسی مشارکت مردم در ایجاد، حفظ و گسترش امنیت اجتماعی مراکز شهرستان های استان مازندران. به سفارش شورای تامین استان مازندران.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۰). درآمدی بر دایره المعارف علوم اجتماعی. تهران، کیهان.
- شمعدانی حق، علی (۱۳۸۰). ابعاد روش شناختی توسعه اجتماعی (شاخص های کمی و کیفی). اولین همایش توسعه اجتماعی، برگزار کننده دفتر امور اجتماعی وزارت کشور، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.

- صمدی بگه جان، جمیل (۱۳۸۴). امنیت اجتماعی در شهر سنندج. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- عبیری، موسی (۱۳۸۴). بررسی فرایندهای توسعه اجتماعی در ایران عصر پهلوی. رساله مقطع دکتری جامعه‌شناسی توسعه، دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی.
- فاضل، رضا (۱۳۸۷). رابطه رفتار والدین و پایگاه اجتماعی - اقتصادی با تماشای خشونت تلویزیونی و تأیید و توسل به آن در کودکان. پژوهش‌های ارتباطی، شماره ۵۴.
- فیروزآبادی، احمد و همکاران (۱۳۸۹). مطالعه شاخص‌ها و رتبه توسعه اجتماعی در استانهای کشور و رابطه آن با سرمایه اجتماعی. فصلنامه رفاه اجتماعی، سال دهم، شماره ۳۷.
- مومنی، فرشاد (۱۳۸۰). نسبت توسعه اجتماعی با عدالت اجتماعی. اولین همایش توسعه اجتماعی، برگزار کننده دفتر امور اجتماعی وزارت کشور، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.
- گل شیری اصفهانی، زهرا؛ خادمی، صدیقی، حسین رضا (۱۳۸۸). تأثیر انسجام اجتماعی بر میزان مشارکت روستائیان: مطالعه موردی بخش گندمان شهرستان بروجن. فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۲، شماره ۱.
- کاظمی پور، شهلا (۱۳۷۸). الگویی در تعیین پایگاه اجتماعی - اقتصادی افراد و سنجش تحرک اجتماعی با تکیه بر مطالعه موردی در شهر تهران. مطالعات جامعه‌شناختی، شماره ۱۴.
- کامل السعید، مصطفی (۱۳۸۱). مشروعیت و امنیت در کشورهای عربی. ترجمه قدیر نصیری، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال پنجم، شماره ۱۶
- لطیفی، غلامرضا (۱۳۹۳). مبانی برنامه‌ریزی و سیاست اجتماعی. چاپ دوم، تهران: جهاد دانشگاهی.

- مختاری، مریم؛ بلالی، اسماعیل؛ میرفردی، اصغر؛ حسینی اخگر، معصومه (۱۳۹۱). **بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی موثر بر احساس امنیت در شهر یاسوج**. پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی، سال اول، شماره ۲.
- نبوی، سید عبدالحسین، حسین زاده، علی حسین، حسینی، سیده هاجر (۱۳۸۹)، **بررسی عوامل اجتماعی و اقتصادی موثر بر احساس امنیت**، جامعه‌شناسی کاربردی، سال بیست و یکم، شماره ۴.
- نبوی، سید عبدالحسین؛ حسین زاده، علی حسین؛ حسینی، سیده هاجر (۱۳۸۷). **بررسی تأثیر پایگاه اجتماعی - اقتصادی، احساس بی قدرتی و هویت قومی بر احساس امنیت اجتماعی**. دانش انتظامی، شماره ۳۹.
- نوابخش، مهرداد؛ فیروزآبادی، آمنه (۱۳۹۱). **انسجام اجتماعی شهری و عوامل مرتبط با آن در شهر کرمانشاه**. مطالعات جامعه‌شناختی شهری، سال دوم، شماره ۵.
- نویدنیا، منیژه (۱۳۸۵). **گفتمانی پیرامون امنیت اجتماعی**. فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی، معاونت اجتماعی و ارشاد ناجا - مرکز مستندات اجتماعی، شماره چهارم و پنجم.
- نیازی، محسن (۱۳۹۰). **تبیین رابطه سطح تحصیلات و میزان انسجام اجتماعی شهروندان**. فصلنامه مطالعات ملی، سال دوازدهم، شماره ۴.
- Estes, R. J. (2000). "Social development trends in the Middle East, 1970-1997: The search for modernity." *Social Indicators Research* 50(1): 51-81.
- Rao, S. S. (2008). "Social development in Indian rural communities: Adoption of telecentres." *International Journal of Information Management* 28(6): 474-482.
- Ray, A. K. (2008). "India's Social Development in a Decade of Reforms: 1990-91/1999-2000." *Social Indicators Research* 87(3): 409-425.
- Ray, A. K. (2008). "Measurement of social development: an international comparison." *Social Indicators Research* 86(1): 1-46.

- Aspalter, C. and S. Singh (2008). **Debating Social Development**, BPR Publishers.
- Chua, H.-w., A. K. Wong, et al. (2010). "**Social development in Hong Kong: development issues identified by Social Development Index (SDI)**." *Social Indicators Research* 95(3): 535-551.
- Green, Maia. "**Social development: issues and approaches**." *Development theory and practice: Critical perspectives* (2002): 52-70. APA
- Homfeldt, HG. And Reutlinger, C .. 2008. **Social Development, Social work and Social society**. Volume 6, Issue 2.
- Midgley, J. (2013). **Social Development: Theory and Practice**, SAGE Publications.
- Midgley, J. and Conley, A. (2010). "**Introduction**" in **Midgley, J. and Conley, A.** (Eds). *Social Work and Social Development. Theories and Skills for Developmental Social Work* New York: Oxford University Press, xiii-xx
- Midgley, James. "**Social development: The intellectual heritage**." *Journal of International Development* 15.7 (2003): 831-844.
- Nancy, Riche. 2000. **Economic and Social development, tow side of same coin**. World summation social development, Economic development and social Responsibility. June 30. Geveva. Swizland.
- Omer, S. 1979. **Social development, international social work**. XXII(3):11-26
- Paiva FJX. 1977. **A conception of social development**. *Social Service Review* 51(2): 327-336.
- Pandey, D. (1981) **X-ray diffraction study of solid state transformations in close-packed structures**. *Proceeding of Indian Natural Science Academy*. 47 A, 78-99.
- Pawar, M. S. and D. R. Cox (2010). **Social development: Critical themes and perspectives**, Routledge.
- United Nations. 1996. **Report of the world summit for social development**: Copenhagen. 6-12 March 1995. UNs: New York.
- WHOQOL group. (1995). **The World Health Organization quality of life assessment (WHOQOL)**: position paper from the World Health Organization. *Social science & medicine*, 41(10), 1403-1409.